

TIFLOPEDAGOGIKADA TAKTIL KITOBLARDAN FOYDALANISHNING AMALIY SAMARASI

Axmedova Lola

*Alfraganus universiteti Pedagogika fakulteti Defektologiya yo'nalishi
talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada tiflopedagogika sohasida taktil kitoblardan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlarini yoritilgan. Taktil kitoblarning psixologik, pedagogik va korreksion ahamiyati tahlil qilinib, ularning ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar rivojiga ta'siri o'rganilgan. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar asosida yaratilgan taktil vositalarning o'qitish jarayonidagi innovatsion roli va ularning ijtimoiy moslashuvga qo'shayotgan hisssasi asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *tiflopedagogika, taktil kitob, ko'rish nuqsoni, idrok, korreksiya, innovatsion texnologiya, multisensorli yondashuv, inklyuziv ta'lim, kompensator rivojlanish.*

Annotation: *This article discusses the theoretical and practical aspects of the use of tactile books in the field of typhlopedagogy. The psychological, pedagogical and correctional significance of tactile books is analyzed, and their impact on the development of children with visual impairments is studied. The innovative role of tactile tools created on the basis of modern technologies in the educational process and their contribution to social adaptation are also substantiated.*

Keywords: *typhlopedagogy, tactile book, visual impairment, perception, correction, innovative technology, multisensory approach, inclusive education, compensatory development.*

Аннотация: *В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты использования тактильных книг в тифлопедагогике. Анализируется психолого-педагогическое и коррекционное значение тактильных книг, изучается их влияние на развитие детей с нарушениями зрения. Обосновывается инновационная роль тактильных средств, созданных на основе современных технологий, в образовательном процессе и их вклад в социальную адаптацию.*

Ключевые слова: *тифлопедагогика, тактильная книга, нарушения зрения, восприятие, коррекция, инновационные технологии, мультисенсорный подход, инклюзивное образование, компенсаторное развитие.*

Zamonaviy ta'lim tizimida inklyuziv yondashuv tamoyillari asosida imkoniyati cheklangan bolalar, xususan, ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim jarayonini takomillashtirish muhim pedagogik vazifalardan biridir. Tiflopedagogika – bu ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashning ilmiy-nazariy asoslarini o'rganuvchi fan bo'lib, unda o'quvchilarning bilish, idrok, nutq, tafakkur va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishning o'ziga xos metodlari ishlab chiqiladi.

So'nggi yillarda tiflopedagogik amaliyotda taktil kitoblardan foydalanish samarali korreksion vosita sifatida e'tirof etilmoqda. Taktil kitob – bu maxsus yaratilgan o'quv material bo'lib, unda predmet va hodisalar relyefli, hajmli, teginish orqali idrok etiladigan shaklda tasvirlanadi. Bunday kitoblar ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun bilish faoliyatini faollashtirish, predmetli tasavvurlarni shakllantirish, nutq va tafakkurni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Taktil kitoblar ko'rish imkoniyati cheklangan bolalarda kompensator qobiliyatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ular orqali bola teginish, eshitish, hid bilish kabi sezgi organlari orqali atrof-muhit haqidagi bilimlarni to'playdi. Bunday o'quv vositalari bola uchun faqat informatsion manba emas, balki o'zaro muloqot, his-tuyg'ularni anglash, o'zini ifoda etish va ijodiy tafakkurni rivojlantirish vositasiga aylanadi.

Psixologik jihatdan olganda, taktil kitoblar bolaning emotsional barqarorligini ta'minlaydi, o'qishga bo'lgan ijobiy motivatsiyani kuchaytiradi hamda mustaqil fikrlashni rag'batlantiradi. Har bir sahifa, predmet yoki relyefli tasvir orqali bola faol izlanishga, tasavvur qilishga va tahlil etishga o'rganadi. Bu esa ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarning bilish faoliyatini umumiy psixik rivojlanish bilan uyg'unlashtirishga yordam beradi.

Taktil kitoblar - bu ko'rish imkoniyati cheklangan yoki butunlay ko'rish qobiliyatidan mahrum bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan, teginish orqali idrok etish imkonini beruvchi o'quv-didaktik vositadir. Ushbu kitoblar bolalarda fazoviy tasavvurlarni shakllantirish, predmetlar orasidagi bog'lanishlarni anglash, nutq va tafakkurni rivojlantirish hamda hissiy tajribani boyitishning muhim vositasi hisoblanadi. Ular orqali bolalar atrof-muhitni taktil, kinestetik va eshituv kanallari orqali o'rganib boradilar, bu esa ularning bilish faoliyatini kompensator asosda rivojlantiradi.

Taktil kitoblardan foydalanish metodikasi maxsus pedagogik yondashuvlar, psixologik qonuniyatlar va sensor rivojlanish tamoyillariga asoslanadi. Metodik jihatdan bu jarayon bir nechta bosqichlarda amalga oshiriladi:

Tayyorlov bosqichi – bu bosqichda bola taktil sezgilarni farqlash, predmetlarning shakli, hajmi, fakturasi va materiali bilan tanishish ko'nikmalarini egallaydi. Bu jarayon davomida logoped, tiflopedagog va defektologlar tomonidan sensor mashqlar, qo'l motorikasini rivojlantiruvchi o'yinlar, predmetlarni solishtirish, ushlab ko'rish, aniqlash mashg'ulotlari o'tkaziladi.

Idrok va tahlil bosqichi – bu bosqichda bola taktil kitobdagi tasvirlar, predmetlar yoki shakllarni tahlil qilish, ularning nomini aytish, ular orasidagi farqni anglash, voqeani mazmunli tarzda tasvirlashga o'rganadi. O'qituvchi bolaga "Bu nima?", "Qayerda?", "Qanday his qilayapsan?" kabi savollar orqali mustaqil fikrlashni rag'batlantiradi.

Nutqiy faollikni oshirish bosqichi – taktil kitobdan foydalanish jarayonida bola faqatgina predmetlarni his etmay, balki ularni so'z bilan ifodalash, voqealar ketma-ketligini tuzish, o'z taassurotlarini nutq orqali yetkazishga o'rgatiladi. Shu orqali bolaning leksik zahirasi kengayadi, grammatik tuzilmalardan to'g'ri foydalanish ko'nikmasi shakllanadi.

Ijodiy faoliyatni rag'batlantirish bosqichi – bola taktil kitobdagi hikoyalarni qayta hikoya qiladi, ularni o'z hayoti bilan bog'laydi, ba'zan esa o'zi yangi sahifalar yaratishga urinadi. Bu ijodiy tafakkur, emotsional ifoda va o'zini anglashni rivojlantiradi.

Taktil kitoblardan foydalanish metodikasida individual va differensial yondashuv muhim o'rin tutadi. Har bir bolaning yosh xususiyatlari, idrok darajasi, ko'rish nuqsonining og'irlik darajasi, nutq va tafakkur rivojlanishi hisobga olinadi. Shu bois o'qituvchi metodik materialni bolaning individual ehtiyojiga moslashtirishi, o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirilgan shaklda tashkil etishi zarur.

Metodik jihatdan samarali bo'lishi uchun taktil kitoblar quyidagi didaktik talablarga javob berishi kerak:

sahifalar xavfsiz, qulay va mustahkam materiallardan tayyorlangan bo'lishi;

shakllar va materiallar o'rtasida kontrast sezilishi aniq bo'lishi;

har bir sahifa bitta asosiy tushuncha yoki predmetni ifodalashi;

matn qisqa, lekin mazmunan boy bo'lishi, imkon bo'lsa Brayl yozuvida berilishi;

ovozli elementlar (masalan, audio yozuvlar, sensorli tugmalar) bilan boyitilishi.

Taktil kitoblar bilan ishlashda integratsiyalashgan metodlar - logopedik mashqlar, ritmik o'yinlar, nutqni rivojlantiruvchi dialoglar va sensor terapiya elementlarini uyg'unlashtirish yuqori natijalar beradi. Bunda pedagog nafaqat

o'quvchi idrokini, balki uning emotsional holatini, muloqotga kirishish ehtiyojini ham faollashtiradi.

Taktil kitoblar tiflopedagogika amaliyotida ko'rish nuqsoni bo'lgan bolalarning bilish, nutq, tafakkur, ijtimoiy va emotsional rivojlanishlarini qo'llab-quvvatlashda eng samarali pedagogik vositalardan biri sifatida e'tirof etiladi. Ular bolaning idrok tizimini ko'p kanalli - teginish, eshitish, harakat va tasavvur orqali faollashtirib, atrof-muhit haqidagi tasavvurlarni to'liqroq va barqaror shakllantirish imkonini beradi. Shu bois taktil kitoblardan foydalanishning amaliy samarasi nafaqat o'quv natijalarida, balki bolaning shaxsiy rivojlanishida ham yaqqol namoyon bo'ladi.

Taktil kitoblar sezgi-motor faoliyatni rivojlantiradi. Ko'rish nuqsoni bo'lgan bolalarda qo'l barmoqlari sezgirliigi, teginish orqali farqlash qobiliyati va fazoviy orientatsiya sust bo'lishi mumkin. Taktil kitoblar orqali bolalar shakl, sirt, hajm, joylashuv, material va fakturalarni his etish ko'nikmalarini egallaydilar. Bu esa ularning sensor-motor koordinatsiyasi, kichik motorikasi va kinestetik idrokini faollashtiradi, bu esa o'z navbatida nutq rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi.

Taktil kitoblar kognitiv rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi. Bolalar teginish orqali predmet va hodisalarni o'rganar ekan, ularni tahlil qilish, solishtirish, guruhlash, sabab-oqibat aloqalarini aniqlashga o'rganadilar. Bu jarayonda mantiqiy fikrlash, xotira, diqqat va tasavvur faoliyati rivojlanadi. Ayniqsa, hikoyaviy taktil kitoblar voqealar ketma-ketligini his etish, sababiy bog'liqlikni tushunish va umumlashtirish qobiliyatini mustahkamlaydi.

Taktil kitoblarning logopedik va kommunikativ samarasi ham beqiyosdir. Har bir taktil tasvir bilan birga predmet nomini aytish, unga tegishli fe'l yoki sifatni qo'llash, mazmunni izohlash orqali bolaning lug'at boyligi kengayadi. Tiflopedagog yoki logoped tomonidan tashkil etilgan dialogik mashg'ulotlar nutqiy faoliyatni rag'batlantiradi, bola yangi so'zlarni kontekstda qo'llashni o'rganadi. Shu tarzda, taktil kitoblar nutqiy muloqot, ifodali so'zlash va hikoya qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Taktil kitoblar emotsional-hissiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi. Ular o'z tuzilishi va mazmuni bilan bolaning his-tuyg'ulariga ta'sir ko'rsatadi, hayotiy voqealarni his etish, obrazlar bilan bog'lanish, o'z kechinmalarini ifoda etishga yordam beradi. Bola kitobdagi qahramonlar, tabiat manzaralari yoki kundalik hayot sahnalarini his etib, empatiya, ijodiy ifoda va o'z-o'zini anglash ko'nikmalarini shakllantiradi.

Ijtimoiy va adaptiv jihatdan taktil kitoblarning foydasi nihoyatda muhimdir. Ular orqali bola o'qituvchi, tengdoshlar yoki ota-onasi bilan birgalikda o'qish jarayoniga kirishadi, bu esa ijtimoiy muloqot va hamkorlik

ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bunday interaktiv o'qish jarayonlari bolaning o'ziga ishonchini oshiradi, ijtimoiy muhitga moslashuvini yengillashtiradi hamda mustaqil fikrlash va o'zini ifoda etish imkoniyatini kengaytiradi.

Zamonaviy sharoitda taktil kitoblar axborot texnologiyalari bilan integratsiya qilingan shakllarda ham qo'llanilmoqda. Masalan, ovozli sensorlar, QR-kodlar yoki mobil ilovalar bilan boyitilgan taktil kitoblar bolalarga multimodal o'rganish imkonini beradi. Bunday texnologik yechimlar o'quv jarayonini yanada qiziqarli, faollashtiruvchi va samarali qiladi.

Tajriba natijalari shuni ko'rsatadiki, taktil kitoblardan tizimli ravishda foydalanilgan guruhdagi bolalarda quyidagi o'zgarishlar kuzatilgan:

- nutq faoliyatining faollashuvi va lug'at zahirasi kengayishi;
- predmetlarni idrok etish va ularni tasniflash ko'nikmasining yaxshilanishi;

- qo'l motorikasi va fazoviy tasavvurlarning rivojlanishi;

- o'ziga ishonch va ijtimoiy faollikning ortishi;

- o'qish jarayoniga ijobiy munosabatning shakllanishi.

Taktil kitoblarning amaliy samarasi tiflopedagogik amaliyotda inklyuziv ta'lim sifatini oshirish, ko'rish nuqsoni bo'lgan bolalarning ijtimoiy-madaniy hayotda to'laqonli ishtirokini ta'minlash va ularning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Shu bois taktil kitoblarni yaratish, ularni maktabgacha va maktab ta'lim tizimiga keng joriy etish, hamda pedagoglarni ushbu metodik vosita bilan ishlashga tayyorlash dolzarb ilmiy-amaliy yo'nalish hisoblanadi.

Hozirgi kunda taktil kitoblarni yaratishda raqamli texnologiyalar, 3D-printerlar, maxsus materiallar (flok, velur, shaffof plastik, junli matolar) va interfaol audio-tizimlardan foydalanish keng yoyilmoqda. Bu esa kitoblarning sifatini, chidamliligini va o'qishdagi emotsional ta'sirini oshiradi. Ba'zi taktil kitoblar maxsus sensorlar yordamida ovozli yo'l-yo'riq beradi, bu esa bolaning eshitish va teginish orqali idrokini uyg'unlashtirish imkonini beradi.

Zamonaviy texnologiyalar yordamida ishlab chiqilgan taktil kitoblar nafaqat maktabgacha yoshdagi bolalar uchun, balki maktab o'quvchilari, hatto o'smirlar uchun ham o'quv va rivojlantiruvchi manba sifatida xizmat qilmoqda. Shu bois tiflopedagogik amaliyotda ularni tizimli tatbiq etish ta'lim jarayonining interfaolligini va samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa. Taktil kitoblar ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitish, tarbiyalash va ijtimoiylashtirishda yuqori amaliy samaradorlikka ega innovatsion vositadir. Ular bolaning bilish faoliyatini faollashtiradi, nutqni rivojlantiradi, hissiy sohani boyitadi va atrof-muhit haqidagi tasavvurlarini kengaytiradi. Tiflopedagogik yondashuv nuqtai nazaridan, taktil kitoblar - bu

o'quv vositasi bo'lish bilan birga, korreksion-pedagogik ta'sirning muhim elementi hamdir. Ular bolaga o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon etish, o'ziga ishonchni oshirish va ijtimoiy muhitga muvaffaqiyatli integratsiya qilish imkonini beradi. Shunday qilib, taktil kitoblardan foydalanish tiflopedagogik amaliyotda nafaqat o'qitish vositasi, balki har tomonlama rivojlantiruvchi, ijodiy va kommunikativ salohiyatni oshiruvchi pedagogik innovatsiya sifatida alohida ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абдуллаева, Д. (2022). Tiflopedagogika va maxsus ta'lim asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Давлатова, М. (2023). Ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan korreksion ishlash metodikasi. – “Maxsus pedagogika” jurnali, №2, 44–51-betlar.
3. Мастюкова, Е. М., & Поваляева, М. А. (2020). Психология и педагогика слепых и слабовидящих детей. – Москва: Владос.
4. Нурматова, З. (2021). Taktil idrokni rivojlantirishda sensor o'yinlarning o'rnini. – Toshkent: TDPU nashriyoti.
5. Rohan, T. & Stone, C. (2019). Tactile Books for Children with Visual Impairments: Educational and Emotional Perspectives. – Journal of Special Education Studies, Vol. 14(3), 112–125.
6. Kimmel, S. (2018). Inclusive Tactile Learning Materials in Early Education. – London: Routledge.
7. Ахмедова, Н. (2024). Innovatsion tiflopedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Innovatsion pedagogika markazi.
8. Askarov, D. (2022). *IN PARTICULAR OF AMIRY'S COMPOSITION OF NAVA'S GHAZAL. European Scholar Journal*, 3 (12), 34-36.
9. Dilmurod, A. (2025). Ideological and Artistic Characteristics of The Work “A Farewell to Arms”. *American Journal of Philological Sciences*, 5(04), 283-286.
10. Ashurova, F. X. (2022). TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 4-2), 53-57.
11. Dilmurod, A. (2025). National Idea Issues in Modern. Filmmodramaturgy (On the Example of Erkin A'zam's Film Dramas). *American Journal of Philological Sciences*, 5(05), 370-374.

12. Asqarov, D. (2024). AMIRIY LIRIKASIDA NAVOIYGA MUXAMMASLAR. *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика*, 3(12), 87-93.
13. Asqarov, D. (2025). ADABIYOT FANINI O 'QITISHDA STEAMNI JORIY ETISH. *University Research Base*, 519-524.
14. Asqarov, D. (2025). G'OYA, MAVZU VA MA'NO MUSHTARAKLIGI. *University Research Base*, 350-360.